
LES CARTES LITERÀRIES DE FRANCESC FONTANELLA

MARC SOGUES

marc.sogues@udg.edu

Institut de Llengua i Cultura Catalanes

Universitat de Girona

Resum: L'obra de Francesc Fontanella conforma un dels corpus més amplis i diversos de la poesia catalana dels segles moderns. L'objectiu del present article és identificar, dins aquest corpus, totes aquelles composicions que poden ser llegides com a cartes. El treball es divideix en tres parts: a la primera es presenten els antecedents de la qüestió analitzada, així com un seguit d'aclariments i apreciacions metodològiques que permeten entendre com s'ha dut a terme la identificació de les cartes. A la segona part es detallen quantes i quines són les composicions que cal considerar cartes, es discuteixen els casos d'adscripció més dubtosa, i s'explica com es distribueixen dins el manuscrit de Ripoll –el més important dels que ens han transmès la poesia de Fontanella. Finalment, a les conclusions, es presenten alguns consideracions de caràcter general sobre les composicions estudiades i sobre la seva rellevància dins el conjunt de l'obra poètica de l'autor.

Paraules clau: Fontanella, literatura del barroc, literatura del segle XVII, literatura catalana moderna, literatura epistolar.

FRANCESC FONTANELLA'S LITERARY LETTERS

Abstract: Francesc Fontanella's work constitutes one of the broadest and most diverse corpora of Catalan poetry of modern centuries. The aim of this article is to identify, within this corpus, all the compositions that can be read as letters. The work is divided into three parts: part one presents the background to this issue as well as a number of clarifications and methodological insights that makes it possible to understand how the identification of the letters was carried out. The second part clarifies how many and which of Fontanella's compositions are to be considered as letters, discusses cases of dubious attribution, and explains the distribution of all these compositions within the manuscript of Ripoll –the most important work of poetry by Fontanella that is available–. Finally, the conclusion includes some general remarks on these compositions and on their importance within the complete poetic work of the author.

Key words: Fontanella, Baroque literature, literature of the 17th century, modern Catalan literature, epistolary literature.

1. INTRODUCCIÓ

Francesc Fontanella (1622-1682/83) és, juntament amb Vicent Garcia i Agustí Eura, un dels tres grans poetes cultes del barroc en llengua catalana. Li coneixem unes tres-centes vint composicions poètiques, dues obres de teatre major completes, tres més de fragmentàries o incompletes, i un panegíric en prosa i vers. Per la diversitat temàtica i formal de la seva obra, d'una gran ambició literària i riquesa de models i fonts, pel seu profund domini de les estratègies retòriques i les tècniques literàries característiques de l'estètica barroca, i per la capacitat de reflectir en els textos les pròpies experiències vitals, es tracta d'un dels escriptors més originals i més interessants de la nostra literatura dels segles moderns.¹

El present treball vol centrar l'atenció en una parcel·la molt concreta del corpus poètic fontanellà: les cartes literàries. Aquests textos, molt més nombrosos del que podríem pensar d'entrada, de vegades apareixen junts dins els manuscrits, donant lloc a petites unitats de sentit o cicles literaris, i d'altres vegades els trobem esparsos. En alguns casos resulta evident que el text pren la forma d'una carta però en d'altres la seva condició epistolar no és del tot evident. A més a més, són textos d'una notable diversitat temàtica i formal i que, de vegades, fins i tot semblen dibuixar línies argumentals diverses.

És probable que tots aquests factors hagin condicionat la recepció dels textos, en el sentit de no facilitar una aproximació que en permetés una consideració unitària basada en la seva condició epistolar, i segurament això explica per què no han estat fins ara objecte d'una atenció específica per part de la crítica. Sigui com sigui, el cert és que actualment resulta difícil ponderar la rellevància de les cartes dins el conjunt de l'obra poètica de Fontanella i copsar amb claredat les unitats de sentit i els cicles literaris que conformen, una limitació que, sens dubte, condiciona la valoració crítica d'aquests textos. Cal dir que una tal empresa crítica depassaria, de molt, les possibilitats d'un treball de les característiques del que presento a continuació. Però també és cert que qualsevol temptativa d'estudi dels textos esmentats ha de partir necessàriament de la identificació exhaustiva de tots aquests textos. Per això aquesta identificació serà l'objectiu principal del present treball.

Per assolir aquest objectiu dividiré l'exposició en tres parts: a la primera faré alguns aclariments sobre els textos estudiats, presentaré els antecedents de la qüestió que ens ocupa i definiré els criteris que em serviran per identificar les cartes. A la segona part detallaré quantes i quines composicions podem considerar cartes, indicaré els diferents graus de seguretat amb què podem fer aquesta identificació, i explicaré la forma com aquests textos es distribueixen dins el manuscrit de Ripoll, el més important dels que han transmès l'obra de Fontanella fins als nostres dies. Finalment, a les conclusions, presentaré unes primeres consideracions sobre el paper d'aquests textos dins el conjunt de la producció poètica fontanellana i sobre les unitats de sentit que semblen conformar.

---

¹ Per a una biografia actualitzada de Fontanella, vegeu Valsalobre, P., (2008, 2010, 2010b, 2015c). Per a més informació sobre l'autor, consulteu la seva pàgina a <www.nise.cat>.

2. ACLARIMENTS PRELIMINARS

Abans de continuar endavant, penso que cal fer dos aclariments sobre la naturalesa dels textos estudiats.

El primer és que, tot i que en referir-m'hi empraré sovint l'adjectiu «epistolar», s'ha d'entendre que aquests textos són cartes, però no són epístoles. O almenys no en el sentit que se sol donar a aquest terme en teoria literària. Perquè l'epístola és un gènere culte, d'arrels clàssiques, que s'ajusta a uns patrons mètrics i estròfics molt pautats, i que acostuma a tractar temes morals, filosòfics o religiosos amb finalitats didàctiques. En canvi, les cartes de Fontanella són textos que simulen comunicacions privades entre l'autor i diversos destinataris, i estan escrits sempre en un to o bé jocós o bé planyívol (en funció de les circumstàncies que en motiven la redacció) i no pretenen instruir, sinó simplement divertir, sorprendre i/o participar sentiments. L'autor devia ser plenament conscient de la diferència que comento, ja que emprà en diverses ocasions els termes *carta*, *lletra* o *bitllet* per referir-se a alguns dels seus textos però en canvi no utilitza mai el terme *epístola*.

D'altra banda, cal dir també que, ara per ara, ignorem si els textos de Fontanella van ser efectivament enviats als seus destinataris. Dit altrament; no sabem si el format epistolar és una estratègia retòrica adoptada per revestir de realisme una ficció literària o bé si els textos són veritables missives a través de les quals l'autor va voler comunicar-se amb els seus destinataris. Tot amb tot, he considerat que aquesta qüestió no tenia cap efecte sobre l'objectiu que aquí em proposo, per la qual cosa, fet aquest aclariment, no tornaré a referir-m'hi. Deixo de banda, així mateix i per la mateixa raó, la discussió sobre l'autoria de les cartes signades per diferents dames; assumeixo que molt probablement aquestes composicions són obra de Fontanella, però deixo apuntat que aquesta atribució no es pot considerar del tot segura.²

Finalment, em cal explicar com he llegit el corpus poètic de Fontanella per dur a terme el present treball. Perquè la lectura que aquí presentaré no parteix de l'edició de la poesia completa de Fontanella realitzada per Maria Mercè Miró (1995), sinó que es construeix directament a partir de la lectura del manuscrit 68 de la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll. Hi ha almenys tres motius que justifiquen aquesta decisió. El primer és que l'edició de Miró presenta mancances severes: conté diversos errors en la col·locació dels testimonis, realitza una tria arbitrària del testimoni base, no reproduïx l'ordenació de les composicions donada pels manuscrits, no té en compte tots els testimonis amb obra de Fontanella (perquè alguns no eren encara coneguts en aquell moment) i inclou composicions que, a la llum de les darreres investigacions, no poden ser atribuïdes a l'autor (Valsalobre 2015a).³ El segon motiu és que el manuscrit de Ripoll és un dels més fiables, cosa que l'avalua com a testimoni de referència per a la comprensió de la poesia fontanellana. I el tercer és que, tal com han explicat Rossich i Miralles (2014), tot i no ser autògraf, existeixen raons fefaents per pensar que tant la selecció com l'ordenació de les composicions que s'hi transcriuen

² Hi ha arguments a favor i en contra de l'autoria fontanellana en el cas de les cartes que suposadament rep de les monges dels Àngels i de Jerusalem (Sogues 2013: 40-47).

³ Totes aquestes mancances han motivat la realització d'una nova edició crítica de la poesia completa de Fontanella, que es troba actualment en curs. Sobre l'abast i les característiques d'aquest projecte, vegeu Valsalobre (2015b).

són deutores directes de la voluntat de l'autor. En virtut d'aquestes consideracions, tots els textos de Fontanella citats al treball seran transcripcions d'aquest testimoni, bo i regularitzades d'acord amb els criteris proposats per Rossich i Valsalobre (2006). De més a més, i atès que, com ja he dit, suposem que deu reproduir una ordenació d'autor, aquest testimoni també em servirà de referència, ja al final del treball, per presentar alguns apunts relatius a la distribució i l'ordenació dels textos epistolars dins el conjunt del corpus poètic fontanellà.

3. ANTECEDENTS

El principal referent a l'hora d'abordar l'estudi de les cartes és el pròleg de Maria Mercè Miró a la seva edició de la poesia completa de Fontanella (Miró 1995: 13-91). Si l'hi considero no és pas perquè s'ocupi específicament de les cartes —que no ho fa— sinó perquè, essent un text que aspira a donar una visió general de tot el corpus poètic fontanellà, en les seves línies l'estudiosa osonenca es veu obligada a referir-s'hi. En parla quan s'ocupa de la poesia jocosa i dels textos en vers i prosa (Miró 1995: 81-84).

Dins la poesia jocosa, Miró identifica diverses unitats temàtiques però només reporta l'existència de cartes en tres d'elles: les «poesies que contenen referències a persones i llocs del Rosselló», les «tres cartes en vers» i les «poesies adreçades a les senyores dels Àngels, de Barcelona». No queda clar si l'editora entén com a cartes tots els textos que conformen aquestes unitats, perquè no ho especifica. Penso, però, que el fet que en dos dels casos, a l'hora de referir-se als conjunts de textos, opti per parlar de «poesies» i no de «cartes» convida a pensar que no o, si més no, que no en devia estar del tot segura. En canvi, dins l'altre bloc, el dels textos en vers i prosa, l'adscripció epistolar és força més categòrica: l'apartat consta de catorze composicions, tretze de les quals van precedides per una portadella pròpia on llegim, a mode de títol, «Les cartes». A més, l'epígraf «carta», seguit del número de l'ordenació que proposa Miró, encapçala cadascun d'aquests textos.⁴

Val a dir que totes les composicions a les quals l'editora es refereix com a «cartes» efectivament ho són, però també és cert que Miró no esmenta totes les composicions de Fontanella que són cartes. Això, però, al capdavant resulta comprensible, atès que tampoc no era aquest l'objectiu del seu treball.

Sí que han demostrat un interès específic per les missives fontanellanes algunes de les aportacions sobre l'autor realitzades per la crítica més recent. Fins ara, però, aquestes aportacions s'han concentrat en una porció molt concreta de les composicions epistolars: les cartes adreçades a les monges dels Àngels i de Jerusalem. Miralles (2009: 297) i Valsalobre (2012: 121) han apuntat que calia relacionar-les amb les celebracions carnavalesques que tingueren lloc a Barcelona al febrer de 1647 i, posteriorment, jo mateix he dut a terme la fixació i l'anotació crítica (Sogues 2013) i he estudiat les implicacions eròtiques d'aquestes composicions (Sogues 2014).

---

⁴ Hi ha casos en què aquesta numeració —i l'ordenació que se'n deriva— és desencertada perquè no reproduceix l'ordenació dels textos establerta per l'autor i, a més a més, Miró no argumenta amb quins criteris l'ha confegida (Sogues 2012: 17; Sogues 2013: 26-27; Sogues 2014: 211-212).

Cap dels treballs esmentats –tampoc els meus– no especificava quins criteris es feien servir per determinar que un text havia de ser considerat com una carta. És comprensible que fos així, ja que els poemes dels Àngels i Jerusalem són fàcilment identificables com a cartes. La cosa canvia, però, quan, com em proposo de fer aquí, s'intenta anar més enllà d'aquests textos per escatir la importància global de les cartes dins el corpus poètic fontanellà, ja que aleshores trobem diversos textos l'adscripció epistolars dels quals sovint ja no resulta tan evident. La constatació d'aquest fet és el que m'ha dut a pensar que, si es tractava de garbellar totes les cartes dins el gran corpus poètic fontanellà, em calia establir unes condicions a partir dels quals aquesta tria es pogués efectuar de la forma més coherent, argumentada i objectiva possible, i això és exactament el que faré a continuació.

4. CONDICIONS PER A LA IDENTIFICACIÓ DE LES CARTES

D'acord amb el DIEC, una carta és una «comunicació escrita adreçada a una persona absent». Aquesta definició implica dues idees fonamentals, que són condicions *sine qua non* per a considerar un text com a carta: el format escrit de la comunicació i la necessitat que existeixi (almenys) un destinatari al qual el text va dirigit. Amb tot, i malgrat ser un bon punt de partida, aquesta definició resulta insuficient per a l'objectiu que persegueixo perquè, al capdavant, es podria fer extensiva a bona part de la poesia amorosa, i no per això tota la poesia amorosa de Fontanella és necessàriament epistolar. Per resoldre aquest problema, he imposat tres condicions addicionals que m'han ajudat a dictaminar si els textos que em trobava havien de ser llegits com a cartes. Aquestes condicions poden donar-se, simultàniament o no, en un mateix text.

La primera és que el text presenti algun dels elements formals propis de les cartes. Em refereixo a elements com la salutació, el comiat o la signatura. Les salutacions són sempre de tipus galant i en trobem, per exemple, en composicions com la 342 («Missenyora»), la 345 («Bella Taleristes») o la 349 («Molt alta i serena princesa»)⁵. De comiats en llegim de molt explícits, com el de la composició 307 («I adéu-siau, missenyores») i de més velats, com el de la 45 («Ja em despedesc, ab mes penes / de ta bellesa i ta gràcia»). I de signatures en trobem un ampli repertori, ja que el mateix autor és capaç de signar amb noms tan diversos com «Fontano» (nom que empra en moltes de les seves composicions, epistolars i no), «Lo Cavaller Desenganyat» (348) o «Lo cavaller de Belinda» (349). Fins i tot compon signatures en forma d'enigma com la de la composició 342:

No sé com pose la firma
per no càurer en engany,
perquè terrat que no cobra
no es pot dir vostre Tarrat.

⁵ Malgrat que, com he dit més amunt, la meua lectura segueix l'ordenació del manuscrit de Ripoll, en tots els casos en què esmenti un text a través d'una xifra la referència serà l'edició de Miró. He triat de fer-ho així perquè, malgrat les mancances esmentades, es tracta de l'única edició de la poesia completa de Fontanella de què disposem actualment, de manera que és allà on al lector li resultarà més fàcil i còmode de consultar els textos citats aquí.

La segona condició és que el mateix text, bé sigui de forma explícita o implícita, s'identifiqui com a carta. La identificació explícita es produeix quan trobem els termes *carta*, *lletra* o *billet* referits al text, a la rúbrica⁶ o a l'interior de la composició.⁷

I en senyal de son desengany escrigué la **carta** que es segueix a una senyora monja amiga de la Princesa (348. Rúbrica).

D'aquest trono circular
que el círculo tronant sustenta
per prova de mon humor
purgada envío esta **lletra**. (308, vv.1-4)

La resposta que les reverendíssimes missenyores feren a esta carta fou un paneret dintre del quals venia un tupí ab moltes poncelles de diferents flors i, enmig d'elles, un frare blanc d'estos que es fan en los camps. Lo tupí portava un **billet** agafat ab esta quartilla. (347. Rúbrica)

La naturalesa epistolar del text també pot ser implícita; ho és en aquells casos en què el text conté elements que permeten entendre que ha estat escrit per ser enviat. Tant si aquest enviament és un mer plantejament retòric com si no –és a dir, deixant de banda, com ja he dit més amunt, la possible dimensió extraliterària del text–, he considerat que aquesta condició –la de l'enviament– obliga a llegir la composició com una carta.

Que un text ha estat pensat per ser enviat es pot fer palès de maneres diverses: a la composició 45, per exemple, ho deduïm de les pròpies paraules del poeta, quan s'exclama així davant la seva dama: «Oh!, si així com les raons / poguera enviar mes llàgrimes» (vv. 89-90). Aquí, és clar, les «raons» a què es refereix el poeta són les que exposa a la resta del text, unes raons que, com el mateix text denota, està enviant a la dama.

Un altre element que revela la naturalesa epistolar d'un text és la demanda explícita d'una resposta al seu destinatari. És el cas, per exemple, de la composició 302, on el poeta demana a un amic que li respongui amb un text en vers, com el que ell mateix li envia:

«Vostres números⁸ aguardo,
orfeos los més suaus
que hagen suspès lo corrent
al pressurós Llobregat.» (302, vv. 113-116)

Finalment, també podem inferir la condició epistolar en aquells textos que acompanyen l'enviament d'un obsequi, habitualment un ram de flors que s'envia a una dama. L'enviament

⁶ Les rúbriques són breus fragments en prosa que trobem precedint les composicions a mode de pròleg, proporcionant-nos-en detalls que en faciliten la comprensió. Són una pràctica molt habitual en la poesia del barroc.

⁷ Les negretes i cursives de totes les citacions són meves.

⁸ En aquest context, el terme «números» és una sinèdoque de «vers» construïda en base a la idea del comptatge de les síl·labes. S'utilitza, doncs, per fer referència a una composició escrita en vers.

d'obsequis és una circumstància força habitual en la poesia de Fontanella i ens n'acostuma a informar la rúbrica:

Enviant un ram a una purgada, ab coquilles entre les flors. (289)

Lo present que feu un devot a la purga de la devota fou un ram de flors al mig del qual hi havia una gàbia de fil i grana, i dins un caponet de seda ab estos versos que l'acompanyaven. (312).

Un cop definides ja les condicions en virtut de les quals una composició ha de ser considerada carta, passo a explicar a continuació quantes composicions compleixen alguna d'aquestes condicions i com es troben disposades aquestes composicions dins el manuscrit de Ripoll.

5. LES CARTES DINS DEL MANUSCRIT DE RIPOLL

La primera apreciació que cal fer és que, dins el manuscrit de Ripoll, la major part de les cartes es troben ordenades de forma consecutiva, conformant diversos grups més o menys homogenis. Tot i això, també en trobem algunes d'esparses. Vegem-ho amb més detall.

El primer conjunt epistolar ocupa les pàgines 146 i 178. Consta de trenta-una composicions, que semblen dibuixar dues unitats temàtiques diferenciades: la primera (pp. 146-167) és un intercanvi epistolar en clau jocosa entre el poeta i les monges dels convents barcelonins dels Àngels i Santa Maria de Jerusalem. I la segona són un conjunt de cartes galants que acompanyen rams de flors i amb les quals el poeta festeja una dama, probablement rossellonesa. Les dues unitats presenten la particularitat de combinar el vers amb la prosa en pràcticament la meitat de les seves composicions. La major part d'aquests textos poden ser fàcilment identificats com a cartes per la presència d'elements formals epistolars, principalment, salutacions i signatures. De fet, l'únic cas que pot presentar alguns dubtes és la composició 42, un text en vers, sense cap traça epistolar, la rúbrica del qual el descriu únicament com a «Madrigal a un rossinyol». Aquest text, doncs, no pot ser considerat pròpiament com a carta; amb tot, cal dir que manté lligams temàtics –i probablement també argumentals– amb els textos que el precedeixen, els quals són, tots ells, sense dubtes, cartes.

Si continuem avançant en la lectura del manuscrit, entre les pàgines 258 i 260, trobem una composició esparsa que pot presentar alguns dubtes. És la que Miró enumera 318 i que porta com a rúbrica el text següent: «A petició d'algunes missenyores féu Fontano una invectiva a certs pretesos galants baix los sis noms suposats». Que el text sigui compost a petició de les dames, i que, molt probablement calgui identificar aquestes «missenyores» amb les monges dels Àngels – a les quals, com ja hem vist, el poeta havia adreçat altres composicions epistolars– convida a llegir aquest poema com a carta. El cert, però, és que el text, en ell mateix, no compleix cap de les condicions prèviament definides; ni tan sols la de ser un text per enviar, ja que enlloc s'especifica que hagi de ser així. Per això considero que en aquest cas l'adscripció epistolar del text s'ha de considerar dubtosa.

Més endavant, entre les pàgines 260 i 265 trobem un conjunt de cinc dècimes de temàtica miscel·lània. La primera d'elles, la 37, és dedicada «A un bitllet que envià un amant a la sua dama, havent-se'l ella posat en los pits». És a dir, es tracta d'un text que parla d'una altra carta, enviada anteriorment i referida amb la denominació de «bitllet». El text en si no compleix cap de les condicions descrites, però no és clar si, atesa la motivació de la seva escriptura, i que s'hi interpel·la la dama constantment, fariem bé de considerar-lo també com a carta. El considero, per ara, un cas dubtós. Dues pàgines més endavant trobem la composició 39, la qual, segons la rúbrica és un «Bitllet que envià un amant a la sua dama acompanyat ab dues flors». No hi ha dubte que aquesta composició és una carta, perquè la mateixa rúbrica ho indica (bitllet = carta) i perquè acaba demanant la resposta de la dama:

(...) **tornau resposta** amorosa
perquè, animant ma vida,
vos ador per agràida
quí us ama ja per hermosa (39, vv. 46-50).

La pregunta que cal fer-se en aquest punt és si aquest bitllet podria ser el que la dama s'ha posat als pits segons la rúbrica de la composició referida anteriorment. És ben possible que sigui així, sobretot perquè el terme «bitllet» no és utilitzat en cap altre text fontanellà, fora d'una de les composicions dels Àngels, textos, aquests últims, amb els quals –per motius que ara no dispo de prou espai per justificar– aquests dos no mantenen cap relació. Si entenem que es fa referència al mateix bitllet, això podria revelar l'existència d'un breu intercanvi epistolar entre el poeta i la dama, cosa que reforçaria la hipòtesi que el text anterior s'ha de considerar una carta.

No presenten, en canvi, gaires dubtes d'adscripció al gènere epistolar les composicions de les pàgines 279 i 287: es tracta de tres llargs romanços en vers en els quals el poeta reporta als seus amics barcelonins diferents anècdotes del seu viatge a Münster.⁹

Que el primer dels poemes, el 301, és una carta, queda clar perquè el mateix poeta declara que l'envia:

(...) **envio** esta galereta¹⁰
que, tirant-la riu avall,
la impel·liran mos sospirs
fins a vostres arenals. (301, vv.17-20)

A més, el poema va clarament adreçat a uns «amics» que en són els destinataris.

La segona composició, «Ja m'aguarda altra ribera» (302), té un destinatari únic i clar: un «amic coral», al qual l'autor explica que, durant el seu viatge, ha conegut una dama. En el text, la

⁹ Entre 1643 i 1645 Fontanella acompanyà el seu germà Josep, màxim representant de la diplomàcia catalana, en les negociacions de pau de Münster, prèvies a la pau de Westfàlia (1648) que posaria fi a la guerra dels Trenta Anys. Sobre el viatge dels Fontanella i el seu paper en les negociacions vegeu Costa, J., Quintana, A., Serra, E. (1991) i Boadas (2012).

¹⁰ El terme *galereta* es fa servir per designar una galera petita, però aquí constitueix un apel·latiu jocós per fer referència al text mateix.

veu poètica manifesta el seu enyorament per l'amic i li retreu que no li escrigui, la qual cosa revela la naturalesa epistolar del text:

Aquí **sospiro ta ausència**,
amic perla, amic coral,
aquí culpo tos descuits
i disculpo mos pesars,
tos descuits, **puix no m'escruius**,
mos pesars, puix sento tant,
tebieses d'una memòria,
com gels d'una voluntat.

Finalment, a la tercera carta, «Coronats de llarga boga» (303), es descriu el seguici de diplomàtics enviats a Münster, navegant pel riu Mosa. En aquest cas, l'única traça epistolar del text és el comiat, amb el qual Fontanella insisteix en l'enyorament dels amics i, indirectament, els convida a escriure-li:

«Mirau què gentil descans,
mos amics, per un ausent,
que sols per les **vostres cartes**
guarda algun gust de retén.»

Després d'aquestes composicions, no tornem a trobar cartes fins a la pàgina 297. En aquest punt del manuscrit s'enceta una seqüència de vint-i-dos romanços de temàtica amorosa, nou dels quals poden ser considerats cartes de forma segura, i tres més són d'adscripció dubtosa.

Les composicions d'aquest cicle dibuixen el que ha estat descrit com «un recorregut d'anades i vingudes amoroses» (Miralles 2015) entre el poeta i dames que reben els noms de Fil·lis, Amaril·lis i Terinda. Aquestes «anades i vingudes» inclouen comiats, gloses de la bellesa de la dama, queixes per l'absència o per la tardança en donar resposta, i fins i tot un poema en què «Determina un amant [és a dir, el poeta] olvidar l'amor». Per acabar-ho de complicar, hi trobem també, al bell mig de la seqüència, un poema («Volava una àguila altanera») en què l'autor es plany del fet que la seva enamorada hagi decidit fer-se monja.

En el primer dels poemes, el 45, la condició de carta ve confirmada als versos 85-96, que situen el text de ple dins la retòrica epistolar, ja que, ultra constituir un comiat en tota regla, fan explícit que el text ha estat escrit per ser enviat:

«**Ja em despedesc**, ab mes penes,
de ta bellesa i ta gràcia,
mira si tinc de sentir-la,
mira si tinc de plorar-la.
Oh!, si **així com les raons**
poguera enviar mes llàgrimes,
poguera pintar mes penes,
poguera escriure mes ànsies!»

També s'ha de llegir com una carta el poema 46, que presenta una estructura netament epistolar, ja que comença presentant el tema (la veu poètica és víctima del desdeny d'una dama, v. 1-16) a un amic anomenat «Stauler»; continua amb una *expositio* que glosa la ingratitude de la dama. I acaba amb el que podem interpretar com una petició de resposta a l'amic:

Dóna a tant mal un medi
 un consuelo a dolor tant,
 un alívio en tanta pena
 i a tant pesar, un descans,
 i tindrà segur efecte,
 i profit major tindrà,
 del nostre unit estament
 la més perfeta amistat.

Els poemes 40, 53, 54, 55, 58 i 61 tampoc necessiten de gaires aclariments, ja que són identificats com a cartes a les respectives rúbriques, i el 68 acompanya l'enviament d'un ram.¹¹ Dels catorze poemes restants d'aquestes pàgines, onze no presenten elements que puguin justificar la seva adscripció epistolar, i tres més són d'adscripció dubtosa. D'entre els dubtosos, el 48 i el 52 comparteixen el fet de ser introduïts per rúbriques que fàcilment podrien ser llegides en clau epistolar: «Despedida amorosa d'un amant poc afavorit de sa dama partint per a la guerra»; «Despedeix-se un amant de sa dama, havent d'estar algun temps apartat de sa vista». Aquest comiats, a més, es fan explícits als finals dels poemes:

«(...) te prego, **per despedida**
 que tingues en mon favor
 memòria de mon turment
 i, de mon amor, record.» (48, vv. 57-60).
 «(...) I així em despedesc de tu
 i d'Amor me despedesc
 perquè en esta despedida
 me mates o em dons remei.» (52, vv. 65-68)

El darrer cas dubtós, el poema 59, ho és pel fet que, segons explica la rúbrica, es tracta d'una «resposta», cosa que podria revelar que forma part d'un intercanvi epistolar.¹²

Tota aquesta seqüència de romanços amorosos, considerada com a conjunt, planteja un problema l'abast del qual depassa l'objectiu del present treball: si entenem que aquests poemes –o almenys, una part d'ells– conformen una o diverses unitats temàtiques i/o argumentals,

¹¹ Respectivament, aquestes rúbriques són: «Sol·licita un amant la resposta d'una carta que havia escrit a sa dama.» (40), «Ausent, un amant escriu una carta a sa dama sol·licitant-la no olvide son amor.» (53), «No havent tingut resposta, un amant ausent, d'una carta que escrigué a sa dama, la sol·licita, de nou, ab altra carta» (54), «Un amant ausent, vent que sa dama no havia correspost a dos cartes que li havia escrit, li dóna, ab altra carta, desconfiades queixes.» (55), «Dóna desconfiades queixes, ab una carta, ausent amant a sa dama, i li representa la firmesa de son amor.» (58), «Carta amorosa d'un ausent amant a la sua dama» (61) i «Ram de flors» (68).

¹² «Resposta astrològica de Fontano a la petició d'una senyora dama.» (59. Rúbrica)

haurem d'entendre que, per ser alguns d'ells cartes, se n'han de considerar, també, la resta, malgrat no complir cap de les condicions descrites a la primera part del treball? Dit d'una altra forma, podem considerar que un text que formalment no presenta les característiques d'una carta ni és identificada com a tal al mateix text, per contigüïtat i per continuïtat temàtica o argumental amb d'altres textos que són cartes de forma evident, ha de ser llegit com una carta? Ara per ara no em veig capaç de respondre aquesta pregunta i penso que, de fet, només estarem en condicions de fer-ho un cop aquestes composicions hagin estat objecte d'una edició crítica i d'un estudi específic.

Acabada la seqüència de romanços amorosos, ja no tornem a trobar cap més text susceptible de ser llegit com a carta fins a la pàgina 416. En aquest punt, i fins a la pàgina 421, trobem un conjunt de tretze composicions molt breus i escrites íntegrament en vers. En onze dels casos, l'adscripció epistolar és segura, i es deriva de la seva condició de textos que acompanyen l'enviament d'un ram de flors, tal com es desprèn de les rúbriques.¹³ Es fa palesa la continuïtat temàtica amb les cartes rosselloneses de les pàgines 168-178, en l'esment de personatges que ja trobaven en aquelles composicions, com les dames anomenades «Cavaller», «Orítia» i «Talestris», o el «Pare Terrats». D'altra banda, en una de les composicions –la 324– també s'esmenta una dama anomenada Amaril·lis, cosa que convida a relacionar-la amb el cicle de poemes descrit abans d'aquest. Les dues darreres composicions d'aquest grup, la 277 i la 323, són d'adscripció dubtosa; les rúbriques¹⁴ suggereixen que es tracta de textos de circumstàncies, que, molt versemblantment, devien ser escrits per ser enviats, però el cert és que no presenten cap traça epistolar que en permeti la identificació segura.

Finalment, les darreres cartes que trobem al manuscrit de Ripoll són algunes de les composicions que formen part de les *giletas*, un cicle de setanta-vuit poemes de temàtica amorosa i d'estètica pastoril que tanca el manuscrit.¹⁵ Hi he identificat fins a sis textos susceptibles de ser llegits com a cartes: tres d'ells –86, 97 i 160– són d'adscripció segura, perquè les rúbriques indiquen que acompanyen rams.¹⁶ Els altres tres –112, 133 i 136– contenen referències que podrien convidar a la seva lectura en clau epistolar: el primer perquè pot ser interpretat com la resposta a una carta prèvia de Gileta i el segon perquè és un text amb el qual el poeta s'acomia da de la dama.¹⁷ El tercer fa al·lusió, de nou, a l'enviament de flors, tot i que, en aquest cas, per negar-lo:

¹³ «Enviant un ram a una Purgada» (319), «Per una purgada anomenada Castanyera, enviat un ram de roses» (324), «Enviant un ram fet d'un salpasser» (320), «Enviant un ram a una purgada, ab coquilles entre les flors» (289), «Present de vidres» (272), «Enviant un ram a una que es nomenava Cavaller» (273), «Altra així mateix [és a dir, que segueix la tònica de l'anterior]» (274), «Enviant un ram a una viuda» (275), «Per altre ram» (276), «Enviant un ram ab un gallet» (321) i «Enviant un ram] A una purgada» (322)

¹⁴ «Enigma» (277) i «A una sangria d'un peu» (323).

¹⁵ Sobre les *giletas*, vegeu, Castaño (2013) i també, en aquesta mateixa publicació, Castaño (2017).

¹⁶ Aquestes rúbriques són, respectivament: «Enviant Gilet un ram a Gileta havent pres una purga», «Envia Gilet a sa adorada Gileta altre ram ab perles» i «Enviant altre ram de flors, i en ell un cor ferit».

¹⁷ «Alegre, Gilet, d'haver, en l'ausència, rebut una breu carta o memòries de la gallarda Gileta, amorós se queixa de la brevedat de sa ditxa» (112. Rúbrica); «Havent, Gilet ausent, d'apartar-se més distant de l'adorada Gileta, se lamenta trist i amorós.» (133. Rúbrica).

«No us envio flors, Gileta,
que, sens vós, no trobo flors;
com han de florir les plantes
si estau malalteta vós?» (112, vv. 1-4)

6. CONCLUSIONS

L'objectiu d'aquest treball ha estat presentar una identificació exhaustiva de les composicions poètiques de Francesc Fontanella que poden ser llegides com a cartes. A tals efectes, he justificat la selecció d'un manuscrit en concret, el de Ripoll, per dur a terme l'estudi, i he definit uns criteris que em permetessin garbellar els textos epistolars dins el corpus poètic fontanellà. L'aplicació d'aquests criteris m'ha dut a identificar un total de quaranta-sis composicions que poden ser llegides com a cartes amb tota seguretat, i onze més l'adscripció al gènere epistolar de les quals, bé que versemblant, no pot ésser considerada plenament segura. Aquestes composicions són les que recull la Taula 1:

Manuscrit R (p.)	Adscripció segura	Adscripció dubtosa
146-167	349, 350, 351, 307, 348, 304, 308, 347, 346, 279, 280, 310, 309, 311	42
168-178	312, 290, 326, 339, 340, 341, 313, 314, 342, 315, 343, 344, 345, 316, 317	
258-260		318
260-265	39	37
279-287	301, 302, 303	
297-321	40, 45, 46, 53, 54, 55, 58, 61, 68	48, 52, 59
416-421	319, 324, 320, 289, 272, 273, 274, 275, 276, 321, 322	277, 323
466-474; 478-479	86, 97, 160	112, 133, 136
Total	46 composicions	11 composicions

Taula 1. Textos epistolars de Francesc Fontanella dins el Manuscrit de Ripoll.

A més a més, d'aquestes composicions resta per aclarir, encara, si tots els romanços amorosos de les pàgines 297-321, malgrat presentar elements que les identifiquin com a cartes, haurien de ser llegides com a tals per les relacions temàtiques i argumentals que presenten amb la resta de romanços amorosos d'aquestes pàgines, textos, aquests últims, que hem de considerar cartes amb tota seguretat. Si fos així, el corpus epistolar fontanellà podria veure's incrementat d'onze composicions.

L'estudi de la distribució dels textos epistolars dins el manuscrit de Ripoll m'ha permès observar que la major part d'aquestes composicions s'agrupen entorn de quatre grans unitats temàtiques: les cartes dels Àngels i de Jerusalem, les del Rosselló (distribuïdes en dos blocs, a les pp. 168-178 i 416-421), les de Münster i les dels amors amb Fil·lis, Amaril·lis i Terinda. També

trobem cartes esparses, algunes fora de cap unitat temàtica (318, 37 i 39), i d'altres que formen part del conjunt anomenat *giletas*.

El pas següent en la recerca passa per l'edició crítica i l'estudi de tots els textos epistolars. Penso que aquesta operació permetrà aclarir els casos d'adscripció dubtosa al gènere epistolar, amb la qual cosa podrem acabar de comprendre les unitats de sentit o cicles que aquests textos conformen. Aquestes operacions, al seu torn, permetran dimensionar correctament el pes específic del gènere epistolar dins l'obra poètica de Fontanella i encarar amb garanties d'èxit la valoració crítica de les cartes.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- Boadas, S. (2012) «Grandes diplomáticos en el congreso de Münster: Diego de Saavedra y Josep Fontanella», dins Boadas, S. (ed.), *Literatura en la Guerra de los Treinta Años*, Pontevedra, Academia del Hispanismo, pp. 151-167.
- Castaño, M. (2013) *Francesc Fontanella i la melangia amorosa: edició crítica dels poemes d'absència dedicats a Gileta*. Treball final del Màster en iniciació a la recerca en humanitats de la Universitat de Girona. Universitat de Girona, setembre 2013.
- Castaño, M. (2017) «Ninguna fou tan amada»: la poesia amorosa de Francesc Fontanella a Gileta», dins *Actes del XVIIè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes* (València), Barcelona, IEC / AILLC, pp. 27-40.
- Costa, J., Quintana, A. & Serra, E. (1991) «El viatge a Munster dels germans Josep i Francesc Fontanella per a tractar les paus de Catalunya», dins Schlieben-Lange, B. & L. Schonberger (eds.), *Polyglotte Romania. Homenatge a Tilbert Dídac Stegtnarzn*, vol. 1, Beiträge zu Sprache, Literatur und Kultur Kataloniens sowie zur Geschichte der deutschsprachigen Katalanistik, pp. 257-294.
- Miralles, E. (2009) «Per a una lectura de l'*Ambaixada del príncep Licomandro a l'emperador de Bugia* de Francesc Fontanella», dins Sansano G. & P. Valsalobre (eds.), *Fontanellana. Estudis sobre l'època i l'obra de Francesc Fontanella (1622-1683/85)*, Girona, Documenta Universitaria, pp. 271-302.
- Miralles, E. (2015) «Algunes reflexions sobre la disposició textual d'un cançoner barroc (BLM, ms. 68). Per a una lectora: un llibre-ofrena i un testament literari», *Zeitschrift für Katalanistik*.
- Miró, M. M. (1995) *La poesia de Francesc Fontanella*, 2 vols, Barcelona, Curial (Autors Catalans Antics, 10 i 11).
- Rossich, A. & Valsalobre, P. (2006) *Poesia catalana del barroc. Antologia*, Belcaire d'Empordà, Edicions Vitel·la.
- Rossich, A. & Miralles, E. (2014) «Un pròleg desconegut de Francesc Fontanella», *Els Marges: revista de llengua i literatura*, 102, pp. 90-102.
- Sogues, M. (2012) *De Fontano a Belinda: un desengany cavalleresc i epistolar*. Treball de Final de Carrera. Estudis de Filologia Catalana, Universitat Oberta de Catalunya. Consulta en xarxa a l'espai UOC Treballs de la plataforma lletra <<http://lletra.uoc.edu/offlletra/>>.

- Sogues, M. (2013) «Oïu, senyores devotes...»; *edició crítica de les epístoles literàries de Francesc Fontanella a les monges dels convents dels Àngels i de Jerusalem*. Treball final del Màster en iniciació a la recerca en humanitats de la Universitat de Girona, setembre 2013.
- Sogues, M. (2014) «L'erotisme a les *Cartes a les Senyores dels Àngels i de Jerusalem*, de Francesc Fontanella», dins *SCRIPTA, Revista Internacional de Literatura i cultura medieval i moderna*, núm. 3 / juny 2014 / pp. 209-238. <<http://ow.ly/RB0oz>>.
- Valsalobre, P. (2008) «Francesc Fontanella, una biografia excessiva», *Revista de Catalunya*, 239, pp. 71-98.
- Valsalobre, P. (2010) «Mudats tots los perfils»: aportacions a la biografia de Francesc Fontanella», *Els Marges*, 92, pp. 54-81.
- Valsalobre, P. (2010b) «L'obra (o la vida) de Francesc Fontanella en l'esquinç de 1652-1659 (XVII)», dins Jané, O. (ed.), *Actes del Congrés Del Tractat dels Pirineus a l'Europa del segle XXI: un model en construcció?. Col·loqui Barcelona-Perpinyà, 17-20 de juny de 2009*, Barcelona, Museu d'Història de Catalunya, pp. 281-290.
- Valsalobre, P. (2012) «La 'Signora Letteratura' i 'Madame Politique' es troben al carnaval amb el poeta Francesc Fontanella: una doble lectura de les festes de 1647», dins Boadas, S. (ed.), *Literatura en la Guerra de Treinta Años*, Vigo, Editorial Academia del Hispanismo, pp. 109-127.
- Valsalobre, P. (2015a) «En els marges de la poesia fontanellana: els textos d'atribució dubtosa o falsa (una aproximació)», *Revista de cancioneros Impresos y manuscritos*, 4, pp. 132-166.
- Valsalobre, P. (2015b) «Per a una edició crítica de la poesia de Francesc Fontanella», *Els Marges*, 105 (hivern 2015), pp. 84-107.
- Valsalobre, P. (2015c) «De la vida o l'obra d'un poeta català», dins *O he de morir o he d'amar. Antologia poètica de Francesc Fontanella*, Barcelona, Empúries, pp. 9-41.